

Balkongmålet

Bevisvärdering och vissa andra frågor

Rättslig vägledning 2021:15
Utvecklingscentrum
Oktober 2021

Innehållsförteckning

1	Inledning	3
2	Balkongmålet.....	4
2.1	Kort redogörelse för händelseförloppet	4
2.2	Bevisvärderingsmodellen	4
2.3	Förundersökningsuppgifter som bevisning i domstol	5
2.4	Tilltalads förklaringsbörd	6
2.5	Värdet av negativ bevisning.....	7
3	Avslutningsvis.....	8

1 Inledning

Högsta domstolen (HD) har i flera rättsfall uttalat sig om bevisvärdering i brottmål.¹ Balkongmålet (NJA 2015 s. 702) innebär inte någon förändring av rättsläget. Balkongmålsdomen kan du hitta [här](#).

I Balkongmålet är HD tydlig med att det är svårt att tillskapa universella modeller och metoder för bevisvärdering. Målens karaktär, brottets allvar och vilken typ av bevisning som åberopas skapar skilda förutsättningar för prövningen. Det går således inte att använda den modell för bevisvärdering som HD tillämpade i Balkongmålet i alla ärenden, utan det är en bevisvärderingsmodell bland andra.

Balkongmålet har av flera anledningar fått stor uppmärksamhet och det har av flera operativa åklagare upplevts som att den bevisvärderingsmodell HD beskrivit i detta rättsfall har blivit den enda bevisvärderingsmodell som används av domstolarna.² Från försvararhåll lyfts också ofta delar av HD:s argumentation i Balkongmålet fram i syfte att förringa bevisvärdet av förhörsuppgifter lämnade under förundersökningen.

Denna rättsliga vägledning syftar till att genom en objektiv tolkning av domen i Balkongmålet ge stöd för åklagare att bemöta argument från motparten som inte har stöd i avgörandet. Vidare redogörs kort för två andra viktiga frågor där HD uttalar sig i rättsfallet; tilltalads förklaringsbörda och värdet av s.k. negativ bevisning.

¹ Se t.ex. NJA 1986 s. 821, NJA 1991 s. 56, NJA 2009 s. 447 I och II, NJA 2010 s. 671 och NJA 2017 s. 316 I och II.

² För vidare läsning om HD:s bevisvärderingsmodell i Balkongmålet, se Christian Diesens artikel i Juridisk Tidskrift 2015–16 s. 666

2 Balkongmålet

2.1 Kort redogörelse för händelseförloppet

Ett äkta par hade en kväll grälat och diskuterat skilsmässa. Mannen gav sig efter grälet iväg ett par timmar, en tid under vilken makarna hade viss SMS-kontakt med varandra. Hustrun ville inte att mannen skulle komma tillbaka, men denne återkom efter midnatt. Enligt åtalet eskalerade konflikten och kvinnan blev misshandlad av maken, varvid hustrun fick blödande sår som avsatte blodspår på flera platser i lägenheten. Även mannen fick några mindre skador av avvärjningstyp.

Enligt vad som refereras i HD:s dom har sedan mannen lyft upp hustrun på axeln, gått ut på balkongen och kastat eller under rörelse släppt henne över balkongräcket från sjätte våningen. Trots att hustrun landade på en i huvudsak stenlagd gård överlevde hon. Skadorna blev dock omfattande och hon hade vid huvudförhandlingen fortfarande betydande men som bl.a. innebar att hon satt i rullstol. Hennes minnesbilder av det inträffade var ytterst begränsade, men hon lämnade vissa uppgifter som var förenliga med åklagarens gärningsbeskrivning.

Mannen å sin sida hävdade att hustrun försökt begå självmord och att hon har lagt sig på balkongräcket och låtit sig falla ned trots att han försökte rädda henne. Därefter hade han sprungit ned på gården för att ta hand om henne.

Ingen, förutom parets sovande 2-åriga son, fanns i lägenheten när fallet skedde.

I utredningen säkrades teknisk bevisning som i vissa delar var oförenlig med det händelseförlopp som gjorts gällande av den tilltalade.

2.2 Bevisvärderingsmodellen

I Balkongmålet bekräftar HD sin tidigare praxis, att endast rationella skäl får inverka på bedömningen av bevisningen och att analysen av bevisen ska vara objektivt grundad och utföras strukturerat. Vidare betonas att domstolens överväganden och slutsatser ska redovisas i domskälen på ett sätt som gör det möjligt för läsaren av domen att följa hur prövningen har genomförts. Det som HD framhåller är varken kontroversiellt eller nytt. HD klargör också att det inte finns en universell metod eller modell, varför olika metoder kan komma till användning beroende på målets typ och brottets karaktär. Detta är en följd av den fria bevisprövningen som gäller i svensk rätt.

HD:s uttalanden om de allmänna utgångspunkterna för bevisvärdering i brottmål bör föranleda också åklagaren att göra bevisvärderingen på ett strukturerat och tydligt sätt genom att värdera varje bevisfaktum för sig före det att en slutsats dras av vad helheten betyder för skuldfrågan. Först efter det att åklagaren kommit till slutsatsen att den bevisningen som talar för att den misstänkte är skyldig är tillräcklig för en fällande dom, behöver den tilltalades uppgifter och eventuell motbevisning värderas för att se om det går att rucka slutsatsen att brottet är styrkt. Då HD uttalar att det är viktigt att domstolen beaktar möjligheten att det kan finnas andra förklaringar än de som åklagaren, men även den tilltalade, lämnat kan det ofta vara en fördel om åklagaren berör frågan om alternativa förklaringar pläderingsvis.

2.3 Förundersökningsuppgifter som bevisning i domstol

Enligt nu gällande regler (oktober 2021) får vad som har sagts under förundersökningen åberopas endast i vissa fall och under särskilda förutsättningar (35 kap. 14 §, 36 kap. 16 § andra stycket och 37 kap. 3 § RB). Enligt prop. 2020/21:209 kommer dock möjligheterna att använda berättelser som lämnats vid tidiga förhör utökas från och med den 1 januari 2022.

Balkongmålet har ibland åberopats till stöd för uppfattningen att HD i princip fränkämt uppgifter lämnade under förundersökningen allt bevisvärde. HD påpekar visserligen i avgörandet att det förhållandet att en uppteckning från ett förhör har lästs upp för förhörspersonen och godkänts av denne inte är någon garanti för att han eller hon verkligen i alla delar står bakom den redovisning av förhöret som finns nedtecknad eller att redovisningen fullt ut återspeglar förhöret. HD påtalar också det angelägna i att berättelser som har lämnats under förundersökningen bara tillåts läggas fram som bevisning då rättegångsbalken lämnar utrymme för detta. När de lagändringar som föreslås i prop. 2020/21:209 träder i kraft kommer detta utrymme utökas.

Det som HD uttalar är inget nytt och inte heller något som medför att uppgifter som lämnats under förundersökningen med nödvändighet ska anses sakna bevisvärde. Avgörandet kan inte heller tas till intäkt för uppfattningen att sådana uppgifter inte kan åberopas till stöd för åtalet och läggas till grund för en fällande dom.

Det som HD uttalar i avgörandet är att det redan som utgångspunkt finns omständigheter att beakta vid värderingen av förundersökningsuppgifter som medför att de måste värderas med försiktighet. Åklagare bör därför när så bedöms lämpligt objektivt och med tydlighet redogöra för under vilka former förhör under förundersökningen har hållits, hur uppgifterna förhåller sig till annan bevisning (inte minst teknisk bevisning) och varför det enligt åklagarens uppfattning är de uppgifter som lämnats under förundersökningen som ska läggas till grund för domstolens bedömning.

Det kan finnas skäl att påminna om att de förhörsuppgifter HD konkret uttalar sig om i domen rör vad målsäganden sa till bland annat polisen under de första samtalen efter det att hon hade vaknat upp ur sin medvetslöshet, uppgifter som således påverkats starkt av hennes tillstånd och smärtstillande medicinering. Flera av uppgifterna bedömdes vara uppenbart felaktiga och i stor utsträckning rena inbillningar. HD fäste därför inget avseende alls vid vad målsäganden, enligt uppgifter som har förts in i målet, ska ha berättat under den första tiden efter uppvaknandet.

När en förhörsperson vid förhör i domstolen i något *viktigt* avseende avviker från tidigare förhörsuppgifter i för åtalet väsentliga delar bör aktuella uppgifter från tidigare förhör alltjämt med rättens tillstånd läsas eller spelas upp. Eftersom det kan vara svårt att endast förebringa de delar som avviker utan att sammanhanget går förlorat bör även angränsande relevanta avsnitt läsas eller spelas upp. Det finns sällan anledning för åklagaren att i sin argumentation lägga någon större vikt vid det förhållandet att den hörde fått utsagan uppläst och godkänd.

2.4 Tilltalads förklaringsbörda

I Balkongmålet framhåller HD att den tilltalade kan åläggas en förklaringsbörda avseende omständigheter som uppenbarligen kräver en förklaring, detta när det genom den bevisning åklagaren åberopat föreligger tillräcklig bevisning för en fällande dom. En domstol kan således, i enlighet med 35 kap. 4 § RB, i vissa situationer tillmäta den tilltalades val att inte uttala sig om en viss omständighet som uppenbarligen kräver en förklaring betydelse vid bevisvärderingen. Åläggandet av en förklaringsbörda har också, av Europadomstolen, bedömts inte nödvändigtvis stå i strid med Europakonventionens principer om en oskuldspresumtion och att åklagaren har hela bevisbördan.³

I avgörandet ger HD inte något exempel på en situation då den tilltalade kan åläggas en förklaringsbörda. Vad gäller avgöranden från Europadomstolen framgår dock att det handlar om situationer där omständigheterna är direkt graverande för den misstänkte, t.ex. om skälet till att han befunnit sig på en brottsplats han helt saknar anknytning till. I sådana fall kan alltså bristen på förklaring vara en omständighet som talar för åklagarens tes om vad som hänt. I övriga fall innebär tystnaden bara att försvaret i det aktuella avseendet inte presenterar någon motbevisning. Skälet till att motbevisade lögnar inte heller, generellt sett, ska tillmätas betydelse som ett indicium för skuld, är att det kan finnas "befogade skäl" för den tilltalade att ljuga som inte rätten känner till, exempelvis för att dölja grövre brott eller att inte peka ut andra

³ Se Poletan and Azirovik v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (no. 26711/07, 12 May 2016) respektive Kok v. the Netherlands (no. 43149/98, 4 July 2000)

inblandade. De avslöjade lögnerna ökar därför i sig inte värdet av åklagarens bevisning.

2.5 Värdet av negativ bevisning

Frånvaron av bevisning som talar för ett visst rättsfaktum, exempelvis att någonting inträffat, kan inte tas till intäkt för slutsatsen att rättsfaktumet inte förelegat, det vill säga att händelsen inte inträffat. Även så kallad negativ bevisning, det vill säga bevisning som syftar till att visa att någonting inte hänt, bör värderas med viss skepsis. HD uttalar i Balkongmålet att det är sällan frånvaron av bevisning innebär att ett visst händelseförlopp kan utelutas. Det är viktigt att även under förundersökningen ha detta i åtanke. En åklagare bör alltså inte lägga ned en förundersökning redan av det skälet att man inte finner de DNA-spår eller fingeravtryck från den misstänkte som man tycker borde finnas på brottsplatsen. Det kan finnas många skäl till varför gärningsmannen inte lämnat några spår (t.ex. handskar, torr hy, rengöring).

3 Avslutningsvis

I Balkongmålet är HD tydlig med att det är svårt att tillskapa universella modeller och metoder för bevisvärdering då förutsättningarna för prövningen kan skilja sig mycket åt mellan olika fall och påverka hur bevisvärderingen i det enskilda fallet bör utföras. Det viktiga är enligt HD att det av domskälen tydligt framgår hur prövningen har genomförts, varför det i sin tur är viktigt att åklagaren argumenterar för hur åklagaren anser att domstolen ska pröva och värdera bevisningen i målet.

Den bevisvärderingsmodell som HD använde i Balkongmålet förutsätter för sin tillämpning i vissa delar att det finns tillförlitlig bevisning (exempelvis forensisk bevisning) som kan ställas mot parternas utsagor om förloppet. Den aktuella metoden/modellen torde därför vara bäst ägnad för mål avseende grova brott där forensisk bevisning säkrats och utredningen har en hög grad av robusthet. Men även i mindre omfattande ärenden kan domen tjäna som en påminnelse om att bevisvärderingen i brottmål ska ske strukturerat på ett sätt som kan förklaras i domskälen.

ÅKLAGARMYNDIGHETEN